

KAFDAĞI

Cilt:4, Sayı:2, Aralık 2019, 218-221

Gönderim Tarihi: 22.12.2019

Kabul Tarihi:24.12.2019

ALİ İRFAN KAYA, OSMANLI TARİH ARAŞTIRMALARINDA BİR KAYNAK OLARAK 98 NUMARALI MÜHİMME DEFTERİ (H. 1100/M.1688-1689), İSTANBUL: İDEAL KÜLTÜR YAYINCILIK, 2019, 738 S.

Hikmet ÇİÇEK

Dr., Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı
hikmetcicek44@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0098-4594

Çalışmanın Türü: Kitap Tanıtımı

Tarih araştırmalarında arşiv malzemeleri vazgeçilmez kaynaklardır. Osmanlı tarihi göz önüne alındığında bugün T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri bünyesinde çok zengin kaynaklar olarak sayısız belge ve binlerce defter serisi araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Bu kaynaklar sayesinde Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik, idari, askerî, siyasi vs. tarihi araştırmaları sağlam temellere oturtulabilmektedir.

Osmanlı tarihi araştırmaları için bugün birçok kaynak bulunmaktadır. Bu kaynaklar içerisinde en önemli kaynaklardan biri de “*Mühimme Defterleri*”dir. Malum olduğu üzere Osmanlı Devleti'nde Divanhümayun, devletin en üst düzeyde yer alan kurumudur. Bu haliyle Divanhümayun, devletin birinci derecede önemli siyasi, idari, ekonomik, hukuki vs. konular ile bireysel şikâyetlerin görüldüğü devletin en yüksek yargı ve karar organıdır. Divanda görüşülen konular ve davalar ile ilgili alınan kararlar konularına göre farklı defterlere kaydedilmişlerdir. Divanhümayun sicilleri içerisinde en önemlisi ise “*Mühimme Defterleri*”dir.

Kaynak değeri ve içerdiği malzemenin zenginliği göz önüne alındığında Mühimme defterleri birçok araştırmaya kaynaklık ettiği gibi, başta lisansüstü çalışmalar olmak üzere, çoğu araştırmanın da doğrudan konusu olmuştur. Bu defter serisinin neşri Osmanlı devletinin çok farklı yönlerden incelenmesine de vesile olacağına şüphe bulunmamaktadır.

Yakın zamanda Dr. Ali İrfan Kaya tarafından tarih araştırmaları için önemli sayılacak bir eser yayımlanmıştır. Kaya tarafından neşredilen 98 numaralı ve H. 1100/M. 1688-1689 tarihli Mühimme defterinin tanıtımına

geçmeden önce çalışmanın önemli görülen iki yönüne değinmek gerekir. Bunlardan birincisi, yukarıda da ifade edildiği üzere, Divanühümayun tarafından alınan kararların kaydedildiği defterlerin neşri tarih araştırmaları için çok zengin veri/kaynak sunmakla kalmamış, bunların erişilebilirliği/kullanılabilirliğini de kolaylaştırmıştır. Eserin muhtemelen en önemli yönü ise Kutsal İttifak savaşlarının son senelerinde tutulmuş olmasıdır. Bu haliyle savaşın Osmanlı ülkesi üzerinde sosyal, ekonomik, psikolojik, diplomatik, askerî vs. gibi etkileri dikkate alındığında eserin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Eser, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Kaya, Divanühümayun ve mühimme defterleri hakkında eseri bütünleyici bilgiler vermiştir. Ardından “98 Numaralı Mühimme Defteri’nin Muhtevası” başlığı altında defterin fiziki özellikleri ve içerdiği konulara, defterin tarih araştırmaları için önemini vurgulayan konulara örneklerle değinmiştir. Daha sonra her çeviriyazı çalışmasında olması gereken “Metnin Tertip Ve Düzeni” başlığı altında transkripsiyonda takip edilen imla ve yazım kuralları hakkında bilgi vermiştir. Ayet ve hadislerin yazımı hususunda eserde takip edilen usul hakkında bilgi vererek giriş bölümünü bitirmiştir.

Kaya, çalışmasının birinci bölümünü neşrettiği mühimme defterindeki hükümlerin konularına göre değerlendirmesine ayırmıştır. Bu bölümün ilk başlığını Osmanlı Devleti’nin diğer devletlerle olan münasebetleri oluşturmaktadır. Dış ilişkiler bağlamında öncelikle Osmanlı-Habsburg ilişkilerine değinilmiş ve bu konuda neşredilen defterde tespit edilen hükümler tablo halinde verilmiştir. Osmanlı-Venedik münasebetleri bağlamında ise Mora’nın muhafazası, Ağrıboz kalesinin muhafazası ve tamir edilmesi ile adaların muhafazası konularına değinilmesinin ardından bu konuları ihtiva eden hükümler ilgili başlık altında sıralanmıştır. Yine bu bölümde Osmanlı Devleti’nin Lehistan, Rus Çarlığı, Fransa ve İngiltere gibi devletlerle olan ilişkileri ve bunlara ait hükümler yazılmıştır. Dış münasebetler bağlamında Osmanlı-Özbek ve Gürkanlı devletleri ile ilişkilere ait hükümlere ve bu hükümlerin değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Savaş ortamının hâkim olduğu döneme ait hükümleri içeren defterde ordu hakkında birçok hükmün yer aldığı anlaşılmaktadır. Viyana bozgununun ardından kısa sürede ordunun toparlanması ve yeni bir ordunun hazırlanması için asker ihtiyacının çok fazla olduğu anlaşılmaktadır. Eserde bu konu hakkında Osmanlı ülkesinin farklı bölgelerinde yer alan devlet görevlilerine hitaben yazılan hükümlere yer verilmiştir ve bu hükümlerin daha önceki konulara nazaran toplamda çok fazla olduğu verilen hüküm tablosunda da anlaşılacaktır.

Savaşın maddi külfetini karşılamak üzere para ve ordunun

ihtiyacının karşılanması amacıyla mühimmat toplanması ile ilgili birçok hükmün yazıldığı bu başlık altında verilen hükümlerden görülebilmektedir.

Birinci bölümde yer verilen diğer bir başlık ise isyanlar, eşkıyalık olayları ve suçlar hakkında bilgi vermektedir. Eşkıyalık bağlamında Anadolu'da Türkmen, Kürtler ve başıboş levend bölüklerinin faaliyetleri hakkında bilgi verilmekte ve defterde tespit edilen hükümlerden bahsedilmektedir. Ayrıca Rumeli bölgesindeki haydutluk ve eşkıyalık hakkında da bilgi verilmiş ve ardından bu konu ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Defterde Yeğen Osman ve Gedik Mehmed paşaların isyanları hakkında bilgi ve isyanları ile ilgili hükümlere de yer verilmiştir. Bu bölümde konu ile bağlantının sağlanması amacıyla işlenen suçlar ve bunlara verilecek cezalara da ayrı bir başlık açılmıştır.

Fiili savaş halinin devam etmesi neticesinde esirler hakkında ayrı başlık altında bilgi verilmiştir. Ayrıca defterde tespit edilen hükümler ve özet bilgiler de aynı başlık altında belirtilmiştir.

Defterde önemli görülüp yer verilen bir diğer konu ise "*Menziller ve Ulaştırma*" ile ilgilidir. Bu anlamda özellikle hac kafileleri, surre dağıtımı, yollar üzerindeki su kuyularının bakımı hakkında defterde yer alan hükümler belirtilmiştir.

Eserin birinci bölümünde yer verilen bir diğer konu "*Sınır Vilayetleri, Derbend Ve Boğazların Muhafazası*" başlığı altında işlenmiştir. Daha önceden de vurgulandığı üzere Viyana bozgunu sonrası devam eden fiili savaş hali nedeniyle konuya değinilmesi gayet yerinde bir seçimdir. Bu bağlamda Niş-Babadağı, Bosna-Hersek, Özi-Kefe-Kamaniçe-Azak, Vidin-İrşova-Ruscuk bölgeleri ile boğazlar ve derbendlerin muhafazasına önem verildiği eserden açıkça anlaşılacağı gibi hükümlerin çokluğu da konunun önemine bir delil teşkil etmektedir.

Devletin gelir kaynaklarının önemli bir kısmını oluşturan vergiler hususuna da ayrı başlık altında değinilmiştir. Bu başlık altında avarız, sürsat, bedel-i nüzul, bedel-i beldar, bedel-i iştira, nefer bedeli ve imdad-ı seferiye gibi vergiler ile ilgili bilgilere ve hükümlere yer verilmiştir.

Viyana kuşatması ve sonrasında yaşanan yenilgi sonrasında denizlerde de mücadeleler devam etmekteydi. Özellikle Venedik devleti ile yaşanan muharebeler Akdeniz sahil ve adaların güvenliğini öne çıkarmıştır. Eserde bu anlamda Tersane-i Amire ve donanma hakkında yazılan hükümler ile ilgili bilgilere ve hükümlere değinilmiştir.

Kaya tarafından eserde yer verilen bir diğer konu İstanbul'daki kasap ve fırıncılar ile ilgilidir. Bu esnaf grubunun yaşadığı sorunların yer aldığı hükümler ve içerdiği bilgiler "*Esnaf Sorunları*" başlığı altında incelenmiştir.

Eserde vakıflar hakkında genel bilgi verildikten sonra ilgili hükümlere de ayrı başlık altında yer verilmiştir. Daha sonra ise yukarıda anılanlar kadar çok yer almayan hükümler ve ihtiva ettikleri konulara “*Diğer Hükümler*” başlığı altında yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise transkripi yapılan defterdeki 1035 adet hükmün özetleri mevcuttur. Özetler incelendiğinde konularına göre, gayet anlaşılır ve uygun oranda yazıldığı anlaşılmaktadır. Böylece eserden faydalanacaklar bu özetlerdeki bilgileri okuyarak hüküm hakkında ön bilgi sahibi olabileceklerdir.

Eserin asıl kısmını oluşturan üçüncü bölümde yazar, defterin transkribine yer vermektedir. Hükümler araştırmacılara kolaylık sağlaması amacıyla birden başlanarak numaralandırılmıştır. Hükümlerde geçen ayet, hadis, kelim-ı kibar gibi ifadeler Arapça imla ile verilmiş ve dipnotlardaki ayetlerin ise hangi sureye ait olduğu ve meali verilmiştir. Böylece okuyucu verilen ayet ile anlatılan konu arasında bir bağlantı kurabilme imkânına sahip olmaktadır. Aynı durum hadis ve kelim-ı kibarlar için de geçerlidir.

Hükümlerin ardından kaynakça ve indeks ile eser son bulmaktadır. Burada ifade edilmesi gereken bir durum da eserde transkripi yapılan metnin tıpkıbasımına yer verilmemesidir. Yazar tarafından tercih edilen bu durum, tarafımızca da isabetli görülmüştür. Zira eser bu haliyle dahi epey hacimli bir yapıdadır. Tıpkıbasımının eklenmesi eserin hacmini olduğundan fazla genişleteceği için bu haliyle eser çok kullanışlı görünmektedir. Zaten gerek yazar ve gerekse yayınevi tarafından durum tetkik edilmiş olacak ki üçüncü bölümün başında, sayfanın sağ üst tarafına QR kodu verilerek isteyenlerin eserin tıpkıbasımına ulaşabilecekleri belirtilmiştir. Gayet mantıklı olan bu uygulama yayımlanacak diğer çeviri yazı eserlerine örnek olacak mahiyettedir.